

*До разової спеціалізованої вченої  
ради ДФ 2024-15 Національного  
юридичного університету імені  
Ярослава Мудрого 61024, м. Харків,  
вул. Григорія Сковороди, 77*

## **РЕЦЕНЗІЯ**

**кандидатки юридичних наук, професорки,  
завідувачки кафедри конституційного права України Національного  
юридичного університету імені Ярослава Мудрого Слінько Тетяни  
Миколаївни на дисертацію Андрущенко Олесі Петрівни «Права людини:  
глобальний та цивілізаційний контексти», подану до публічного захисту на  
здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за  
спеціальністю 081 «Право»**

**Актуальність обраної теми дослідження.** Універсальність прав людини в сучасному світі визнається однією з найважливіших та невід'ємних складових гідності і справедливості. Цей поняттєвий каркас, визначений Загальною декларацією прав людини та іншими міжнародними актами, відображає загальнолюдські цінності та є важливим кроком у напрямі побудови справедливого і рівноправного суспільства. У контексті загальнотеоретичної характеристики універсальності і значущості прав людини виникає проблема неоднозначності та конфліктності їхнього застосування в різних культурних, історичних і правових системах. З одного боку, ідея універсальних прав визнається фундаментальною для глобального співтовариства, зумовлюючи прагнення до захисту і гарантування прав кожної людини незалежно від її походження чи місця проживання. З іншого боку, виникає дилема в узгодженні загальних норм із різноманітністю культурних і правових традицій, що може породжувати конфлікти та розбіжності у тлумаченні й застосуванні цих прав. Сучасні суспільства зіштовхуються з проблемою знаходження ефективного механізму, який би враховував універсальні принципи, але водночас давав змогу адаптувати їх до конкретних соціокультурних та історичних умов. Також важливо вивчити вплив глобалізації й технологічного розвитку на імплементацію універсальних прав людини та визначити, наскільки сучасні реалії впливають на їхню актуальність і ефективність. Саме тому нагальним питанням сьогодення є дослідження філософсько-правових аспектів прав людини та визначення перспектив вирішення конфліктів, які можуть виникати у

процесі їх застосування в різноманітних соціокультурних і цивілізаційних контекстах. Цілком очевидно, що сучасне суспільство, яке характеризується надзвичайною інтенсифікацією свого розвитку, з необхідністю вимагає подальшого наукового осмислення проблеми прав людини у зазначених контекстах. Відтак, актуальність, теоретична та практична значущість даного наукового дослідження є беззаперечними.

**Зв'язок дисертаційного дослідження з науковими програмами, темами.** Дисертаційне дослідження виконано на кафедрі філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах цільової комплексної програми «Філософські та філософсько-правові проблеми духовного життя суспільства та формування правової культури особистості» (державний реєстраційний номер 0111u000968).

**Мета дослідження** – отримати нові наукові висновки стосовно сутності феномена прав людини у глобальному та цивілізаційному вимірах з акцентом на визначенні теоретико-методологічних засад його розвитку, розумінні сутнісних характеристик у контексті демократичних цінностей, а також виявленні впливу глобальних трансформацій та міжцивілізаційних протиріч на реалізацію прав людини.

Для досягнення поставленої мети дисертантка сформулювала 9 дослідницьких завдань, послідовне вирішення яких дало можливість досягти наукової новизни отриманих результатів дослідження.

**Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх вірогідність.** Сформульовані в дисертації наукові положення та висновки відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України, мають достатній рівень обґрунтування. Це підтверджується використанням широкої джерельної бази за темою дисертації, яку становлять зарубіжні та вітчизняні нормативно-правові акти, документи, наукові доробки вітчизняних та зарубіжних дослідників, матеріали різного рівня дискусійних заходів, Інтернет-ресурси, статистичні дані тощо. Перелік використаної літератури складає 233 найменування, на кожне з яких є коректне посилання у тексті дисертації.

Структура тексту дисертації визначена метою і завданням дослідження. Дисертація складається з трьох взаємопов'язаних розділів. У розділі 1

«Філософсько-правовий дискурс прав людини: теоретико-методологічні засади» дисертанткою досліджено генезу філософсько-правової рефлексії прав людини, виявлено основні теоретико-методологічні конструкти дослідження та проаналізовано сутнісні характеристики прав людини у контексті демократичних цінностей.

Дисертантка виходить з того, що філософсько-правова рефлексія прав людини має багату історію, яка охоплює античність, середньовіччя, новий час та сучасність. Показано, що основні філософські та правові течії кожного історичного періоду зробили свій внесок у формування сучасного розуміння прав людини. Від ідей природного права у античних філософів до концепцій прав людини, закріплених у міжнародних правових актах ХХ ст., історичний розвиток прав людини відображає еволюцію людської думки щодо свободи, рівності та гідності.

На підставі аналізу теоретико-методологічних засад дослідження прав людини, у цьому розділі охарактеризовано конкретні методи та підходи, які були застосовані у дослідженні й обґрунтовано доцільність їх застосування для філософсько-правових досліджень феномена прав людини.

Крім того, розглянуто сутнісні характеристики прав людини у контексті демократичних цінностей, на підставі чого обґрунтовано, що права людини забезпечуючи свободу, рівність та справедливість, є невід'ємною складовою демократичних суспільств, оскільки саме вони встановлюють межі державної влади, захищають індивідуальні свободи та гарантують участь громадян у житті суспільства й держави.

Другий розділ «Глобальні й цивілізаційні особливості у розвитку прав людини» містить порівняльну характеристику національних систем прав людини. Показано, що, незважаючи на спільні принципи та норми, закріплені у міжнародних договорах та угодах, кожна країна має свої особливості у реалізації та захисті прав людини, які обумовлені історичними, культурними, політичними та соціально-економічними факторами.

Проаналізовано становлення регіональних систем прав людини як відображення цивілізаційної правосвідомості і встановлено, що регіональні механізми захисту прав людини відіграють важливу роль у забезпеченні прав людини, враховуючи регіональні особливості та контексти. Кожна з цих систем

має свої сильні та слабкі сторони, але загалом вони сприяють посиленню захисту прав людини на регіональному рівні та доповнюють міжнародні механізми. Показано вплив глобалізації, технологічного прогресу, змін клімату, міграційних процесів та міжнародних конфліктів на реалізацію прав людини. Обґрунтовується детермінація нових підходів до захисту прав людини сучасними викликами і глобальними змінами.

У третьому розділі «Вплив сучасних глобалізаційних і міжцивілізаційних протиріч на реалізацію прав людини» досліджено проаналізовано концепт «цивілізаційних світів права» як підґрунтя виникнення протиріч у реалізації прав людини. Показано зумовленість різноманітності підходів до розуміння й забезпечення прав людини різними цивілізаційними моделями, а відмінності у правових системах і культурних традиціях можуть сприяти як збагаченню правового досвіду, так і виникненню суперечностей у правозастосуванні.

Розглянуто загострення культурно-цивілізаційних конфліктів у XXI ст. та їх вплив на форми реалізації прав людини і показано, що глобальні політичні, економічні та соціальні процеси призводять до загострення міжцивілізаційних конфліктів, які мають значний вплив на права людини. Такі конфлікти часто виникають на ґрунті різних уявлень про цінності, свободи та обов'язки. У багатьох випадках, культурно-цивілізаційні розбіжності спричиняють порушення прав людини та ускладнюють їх захист, що особливо актуально в умовах збройних конфліктів, тероризму та міграційних криз.

Здійснене прогнозування розвитку прав людини в майбутньому дало дисертантці можливість стверджувати, що на форми та механізми реалізації прав людини можуть суттєво вплинути інноваційні технології, зміни в соціальній структурі та глобальні трансформації.

#### **Достовірність та наукова новизна одержаних результатів.**

Отримані результати дисертаційної роботи є достовірними та містять елементи наукової новизни, що має суттєве значення для філософсько-правової науки. Про достовірність одержаних дисертанткою результатів свідчать ґрунтовний аналіз значного обсягу наукових матеріалів за темою дослідження, узагальнення й систематизація вітчизняного та зарубіжного досвіду теоретичного і практичного вирішення завдань, пов'язаних з проблемою прав людини, узгодженість наукових положень, висновків та рекомендацій

дисертаційної роботи. Авторська позиція здобувача представлена належним чином.

У дисертації розкрито значну кількість положень, які характеризуються науковою новизною. Наукова новизна дисертаційного дослідження підтверджується, окрім іншого, авторським удосконаленням розуміння: філософсько-правової сутності феномена прав людини, його ролі у сучасних умовах та на перспективу; основних поколінь прав людини на сучасному етапі розвитку людства; впливу глобалізації на правові системи захисту прав людини і на формування та розвиток концепції універсальних прав людини; підходів до дослідження впливу міжцивілізаційних конфліктів на реалізацію прав людини.

Порушень академічної доброчесності в тексті дисертації та наукових публікаціях, у яких відображені наукові результати дисертаційного дослідження, не виявлено.

**Повнота викладу основних положень дисертації та її результатів в опублікованих працях.** Загальні положення та зміст дисертації відображено у 8 наукових працях, зокрема у 3 публікаціях у наукових фахових виданнях України в галузі знань «Право», 1 публікації у науковому фаховому виданні України в інших галузях знань, яка додатково відображає наукові результати дисертаційного дослідження, та 4 публікаціях у матеріалах конференцій.

Основні ідеї, положення та висновки дисертаційного дослідження було апробовано на чотирьох міжнародних та двох Всеукраїнських науково-практичних конференціях, що свідчать про обізнаність наукового загалу з проблематикою досліджень О.П. Андрущенко.

**Практичне значення роботи і впровадження її результатів.** Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані як цілком структурована методологічна база для подальшої розробки проблеми й визначення сутності та змісту феномена прав людини. Основні результати й висновки дисертації можуть використовуватись: для розробки стратегій правозахисної діяльності як на національному, так і на міжнародному рівнях; удосконалення національних та міжнародних механізмів захисту прав людини, розробки нових політик у цій сфері; в експертно-аналітичній роботі як теоретичний матеріал при оцінюванні та обґрунтуванні концепцій реформування правової системи; державними органами та іншими

суб'єктами соціального процесу для більш глибокого розуміння сутності прав людини та механізмів їх забезпечення в глобалізаційних умовах, підвищення ефективності управлінських рішень у даній сфері. Крім того, вони сприятимуть підвищенню рівня правової свідомості та правової культури суспільства, зміцненню міжнародного співробітництва у сфері прав людини. В освітньо-виховній царині результати дослідження можуть бути інтегровані у навчальний процес і застосовані з метою поглиблення змісту й посилення практичного спрямування таких навчальних дисциплін, як «Філософія права», «Філософія прав людини», «Теорія права», «Історія правових вчень»; при створенні спецкурсів для здобувачів освіти.

**Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам.** Зміст дисертації логічно і послідовно розкриває тему дослідження. Теоретичні висновки і практичні рекомендації належним чином розкриті та обґрунтовані у текстовій частині дисертації.

Дисертантка продемонструвала вдале поєднання ґрунтовного теоретичного аналізу досліджуваних феноменів з емпіричним, що дало можливість отримати вихід на практику життєдіяльності українського суспільства.

У тексті дисертації простежується чіткий послідовний зв'язок між дослідницькими завданнями, пунктами наукової новизни та їх відображенням у висновках.

Стиль викладу матеріалів, наукових положень, висновків, рекомендацій науковий і є цілком доступним для сприйняття та розуміння. Оформлення дисертації виконано відповідно до встановлених вимог.

Огляд наукової літератури з досліджуваної проблеми, що міститься в дисертації, свідчить про широку обізнаність дисертантки у наявних напрацюваннях з досліджуваної проблематики. О.П. Андрущенко продемонструвала творчий підхід в оцінюванні різноманітних ідей та концепцій, науковий такт і толерантність до інших точок зору.

#### **Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації.**

Незважаючи на те, що наукові висновки та пропозиції, що містяться в дисертації О.П. Андрущенко, є достатньо обґрунтованими і підкріплені посиланнями на авторитетні наукові джерела, вважаю за доцільне звернути увагу

на окремі дискусійні моменти, які потребують додаткової, більш ретельної аргументації у процесі наукової дискусії.

1. У підрозділі 1.1, дисертантка зазначає, що «у ХХІ ст. триває закріплення нових прав особистості, що дає підстави вести мову про четверте і п'яте покоління прав людини» (с. 35). Цілком очевидно, що дисертантці варто було б висловити власну аргументовану позицію стосовно своєчасності і обґрунтованості наукового дискурсу про п'яте покоління прав.

2. Дисертантка зазначає, що «в процесі трансформації та розбудови демократії в Україні існує низка проблем щодо захисту та збереження цінностей, які забезпечують права та свободи громадян» (с. 57). Про які конкретно проблеми йде мова у тексті не уточнюється, а без такого уточнення і без конкретних прикладів авторська позиція видається не повністю обґрунтованою й декларативною.

3. Досліджуючи у підрозділі 2.2 становлення регіональних систем прав людини як відображення цивілізаційної правосвідомості, дисертантка, на жаль, власного визначення цивілізаційної правосвідомості не наводить. Хоча у тексті підрозділу і є посилання на те, що цивілізаційна правосвідомість визначається як сукупність правових уявлень, що існують в межах певної цивілізації або культурної спільноти (с. 93), чіткої авторської позиції стосовно цієї категорії дисертантка не пропонує.

4. На тлі звернення дисертантки до проблеми імміграції актуалізується проблема взаємопроникнення підходів до розуміння й реалізації прав людини. Зазначаючи, що в європейських державах першого світу відбувається процес «арабізації» Франції, «тюркизації» Німеччини та Голландії, «індопакистанізації» Великобританії тощо (с. 110), дисертантка лише позначила проблему, а варто було б показати хоча б основні напрямки такої асиміляції. Адже саме усвідомлення цього допоможе уникнути дискримінації, забезпечити рівний доступ до ресурсів, праці та соціальних послуг, а також сприяти інтеграції нових членів суспільства.

5. У третьому розділі дисертації проводиться й обґрунтовується думка, що відмінності у правових системах і культурних традиціях можуть сприяти як збагаченню правового досвіду, так і виникненню суперечностей у правозастосуванні. Цілком очевидно є необхідність уточнення авторської

позиції дисертантки, які саме суттєві суперечності у реалізації прав людини можуть бути спричинені такими відмінностями?

Разом з тим, вважаю за доцільне ще раз підкреслити, що сформульовані зауваження мають, здебільшого, дискусійну спрямованість і суттєво не впливають на загальний позитивний висновок стосовно дисертації.

**Висновок.** Дисертаційна робота Андрущенко Олесі Петрівни «Права людини: глобальний та цивілізаційний контексти» є цілісним закінченим самостійним науковим дослідженням, у якому містяться цілком обґрунтовані елементи наукової новизни. Робота має суттєве теоретичне та практичне значення.

На підставі усього зазначеного вище вважаю, що дисертаційна робота «Права людини: глобальний та цивілізаційний контексти» відповідає вимогам спеціальності 081 «Право» та вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 року № 341, вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а її авторка – Андрущенко Олеся Петрівна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

**Рецензентка:**

завідувачка кафедри  
конституційного права України  
Національного юридичного університету  
імені Ярослава Мудрого,  
кандидатка юридичних наук, професорка



**Тетяна Слінько**

«3» грудня 2024 року.



Підпис	<i>Слінько О.</i>
Засвідчую	<i>Слінько О.</i>
Нач.ВК	<i>03. 16. 2024 р.</i>